

I början av 1800-talet började hushållssystemet avvecklas på allvar. Soldater fick gifta sig, men deras försörjning i fält ordnades utan att familjen involverades. Dessutom fick hustrun och barnen försörjning hemma så att de inte behövde vistas med männen i krig. Skarpare distinktioner mellan civilt och militärt utvecklades, fast praktiken fortfarande kunde se annorlunda ut än det renodlade idealet. Under 1800-talet började man uppfatta kvinnor som civila personer som inte hörde hemma i krig. Som sjuksköterskor, eller med andra professionella uppgifter, kunde de ändå vistas i fält. Under den här tiden försvann alltså de gifta kvinnorna från krigsskådeplatserna, och de ogifta, som tidigare ansetts orsaka osedlighet, blev nu viktiga för armén i olika professionella uppgifter. Nu krävdes det att dessa kvinnor inte skulle gifta sig.

Det är ett nöje att läsa *Kvinnor i fält* eftersom den presenterar en mångsidig tolkning av hushållssystemets betydelse i krig. Jag uppskattar speciellt att Sjöberg lyfter fram gräsnivån och att hon påpekar hur val som gjordes i vardagen ledde till förändringar på högre nivåer i samhället. Det var vanliga människors val och uppfattningar om äktenskap och förhållandet mellan könen som hade inflytande över beslut som fattades i samhällets topp. Den stora linjen i boken kunde sägas vara kvinnornas förändrade roll i fält som går från uppgiften att arbeta för männens hushållning som hustrur till uppgiften att arbeta som innehavare av vissa professioner. Det är viktigt att distinktionen mellan civilt och militärt ifrågasätts. Denna tudelningen är ännu ett exempel på hur upplysningens och 1800-talets uppfattningar om hur samhället är och bör vara organiserat har styrt forskningens sätt att betrakta tidigmoderna epoker.

Visst är det frustrerande att källäget inte alltid tillåter några långtgående slutsatser, men detta är ju ett bekant problem som historiker som arbetar med äldre tider inte kan göra något åt. Sjöberg konstaterar att det trots allt är

mycket som faktiskt är bevarat i källmaterialet. Tack vare hennes arbete blir det nu lättare för andra forskare att fundera på källor och synvinklar och analysera temat vidare.

Anu Lahtinen

Oskar Sjöström, *Fraustadt 1706: ett fält färgat rött* (Lund: Historiska Media, 2009). 336 s.

Från Peter Englund's *Poltava* (1988), går ett par olika linjer, en över ett populärt historiskt författarskap till Svenska Akademien och sekreterarskap, en annan linje över skildringar av berömda svenska slag: Margus Laidres *Segern vid Narva: början till en stormakts fall* (1996), Claes Wahlöös och Göran Larssons *1676* (1996), Bo Ericssons *Lützen* (2008), och så Oscar Sjöströms bok om slaget vid Fraustadt 1706. Lite märkligt är att ingen skrivit om de svenska segrar som haft störst europeisk betydelse. Jag avser Gustav Adolfs seger vid Breitenfeld 1631 och Lennart Torstenssons vid Jankow 1645.

Boken har förtjänster. Kartmaterialet är bra. Framför allt är det lätt att följa stridsrörelserna under själva slaget. Sjöström har vidare ambitionen att se på situationen inte bara i den svenska armén utan även i den sachsisk-ryska. Balansen mellan slaget (125 sidor), förhistorien (140 sidor) och efterhistorien (25 sidor) är acceptabel.

Det största problemet med boken finner jag vara att författaren har en gammaldags storsvensk syn på skeendet. Om kung August "den starke" heter det att han var självgod och hade en "nästan häpnadsväckande brist på verklighetsuppfattning". Det kan sägas, men omdömet borde gälla i minst lika stor utsträckning Augusts motståndare, den svenske kungen Karl XII. Om honom säger författaren att han senhösten 1701 insett att det polska kriget i praktiken var oundvikligt. Varför var det ound-

vikligt? Hans rådgivare rådde honom att inte angripa Polen. Även Europas övriga stormakter försökte få honom att låta bli ett angrepp.

Sjöström beskriver hur ryska trupper härjade och erövrade i Östersjöprovinserna, och han menar att det svenska försvaret var splittrat och dåligt organiserat. Det var väl naturligt att dessa provinser inte kunde försvaras, när den svenska huvudhären under kungen förde krig i Polen. Sjöström kallar den ryske befälhavaren Boris Sjeremetjev för Livlands bödel. Med minst lika stor rätt bör Karl XII kallas Polens bödel. Författaren menar att ett stort problem för svenskarna var den polska befolkningens lojaliteter. Kan man begära att ett folk ska hysa lojalitet mot en invaderande fiendehär? När beskrivningen nått fram till 1704 skriver Sjöström att Karl XII inte bara kunde lämna Polen vind för våg. En överväldigande majoritet polacker ville säkert att den svenska armén skulle lämna landet liksom väldigt många svenskar.

Nu var den svenska plundringen av Polen i början av 1700-talet inte unik. Svenskarna hade gjort det tidigare, på 1620-talet under Gustav II Adolf och på 1650-talet under Karl X Gustav. Särskilt det sistnämnda skeendet var förfärligt och benämns i den polska traditionen "syndaflo den". Sjöström nämner dessa händelser i en mening, och skriver att många "kom med förargelse ihåg de svenska invasionerna". "Förargelse" är här inte det rätta ordet. Sjöström framhåller att Polen hade ett litet inflytande i Europa. Det bör inte understrykas så starkt. Knappt två decennier före det svenska angreppet mot Polen hade polackerna under kung Johan Sobieski kommit Österrike till hjälp och räddat Wien från det Osmanska rikets angrepp.

Så kommer vi till själva slaget, där den svenska hären leddes av general Carl Gustaf Rehnskiöld. Genialt lockade han fienden ut ur en gynnsam position och åstadkom ett slag på öppet fält. Här avgjorde de svenska soldaternas krigsvana och mod. I det stora generalstabsverket från 1918, *Karl XII på slagfältet*, och i efterföljande litteratur har slaget jämförts

med Hannibals seger vid Cannae år 216 f. Kr., alltså en dubbel omfattning av fiendehären. Sjöström förnekar energiskt en sådan jämförelse och menar att den ena armen i omfattningen stred mot direktiven. Ja, men resultatet blev dock en dubbelomfattning, även om Hannibal inte var inspirerande.

Vidare driver Sjöström med emfas att den svenska armén inte behandlade de ryska soldaterna sämre än vad som var brukligt. Rysarna utgjorde den vänstra flygeln i den sachsisk-ryska armén. De kunde inte stå emot det svenska anfallet utan råkade i vild flykt. Många kastade sina vapen och bad om nåd, men det svenska rytteriet högg ner två tredjedelar av de 6 300 ryssar som ställt upp för strid. Svenskarna tog många fångar. Soldaterna från Sachsen fick chansen att gå in i den svenska hären. 500 ryska fångar blev i stället avrättade. Sjöström söker hävda att det berodde på att de vänt på sina kappor och försökt göra sig lika med sachsare. Därför kunde de enligt tidens sed avrättas. Svenska soldater var dock djupt chockade över behandlingen liksom Voltaire och efterföljande historieskrivare, däribland jag. Jag fortsätter att vara det.

Vid behandlingen av vad som skedde efter slaget vid Fraustadt skriver Sjöström om den svenska inmarschen i Sachsen och om det goda livet där. Han skriver inte om att därpå följde Poltava och Perevolotjna, det svenska stormaktsväldets fall, det ryska inflytandet i Polen, orsakat av den svenska krigföringen, och därpå Polens undergång.

När jag en gång i skolan läste latin lärde jag mig följande fras: "Vincere scis Hannibal; victoria uti nescis" = Du förstår att segra Hannibal men ej att utnyttja segern. Om således Hannibal inte inspirerat Rehnskiöld till taktiken vid Fraustadt, så finns dock en likhet mellan Hannibal och Rehnskiölds kunglige lärjunge. De kunde segra men inte använda segern på ett förnuftigt sätt.

Sverker Oredsson